انکار تعجبی استخباری حضرت ابراهیم علیه السلام در آیه «فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي»

> «...فسأله عن آيات من القرآن ، فكان فيما سأله أن قال له : فأخبرني عن قول اللّه عزّوجلّ في إبراهيم (فلما جن عليه الليل رأى كوكبا قال هذا ربّي) فقال الرضا عليه‌السلام : إنّ إبراهيم عليه‌السلام وقع إلى ثلاثة أصناف : صنف يعبد الزهرة ، وصنف يعبد القمر ، وصنف يعبد الشمس ، وذلك حين خرج من السرب الذي أخفي فيه ، فلما جنّ عليه الليل ورأى الزهرة قال : هذا ربّي على الانكار والاستخبار ، فلما أفل الكوكب قال : (لا أحب الآفلين) لأنّ الأفول من صفات المحدث لا من صفات القديم ، فلمّا رأى القمر بازغا قال : هذا ربّي على الانكار والاستخبار ، فلما أفل قال : (لئن لم يهدني ربي لأكونن من القوم الضالين) فلما أصبح (ورأى الشمس بازغة قال هذا ربّي هذا أكبر) من الزهرة والقمر على الإنكار والإستخبار لا على الإخبار ...»[1].

«فسأله عن آيات من القرآن ، فكان فيما سأله أن قال له: فأخبرني عن قول اللّه عزّوجلّ في إبراهيم (فلما جنّ عليه الليل)»؛ حدود سال هزار و سیصد و نود و چهار بود؛ چون «جنّ علیه اللیل» در بحث وقت مغرب بود، در مباحثه فقه، شاید دو-سه جلسه راجع به این روایت بحث کردیم. راجع به این که «جنّ علیه اللیل» یعنی چه و بعد هم سر مطالب بعدی، مباحثه شد. امام علیه‌السلام در یک روایت «جنّ علیه اللیل» را معنا می‌کنند. آنجا بود که بحث کردیم.

«فلما جنّ عليه الليل رأى كوكبا قال هذا ربّي»؛ تفسیر برهان یکی از بهترین تفاسیر روایی عالی است. مرحوم بحرانی رضوان‌اللّه‌علیه، مولفات خیلی خوبی دارند. یکی از بهترین‌های آن، البرهان فی تفسیر القرآن است. یکی از بهترین جاها و مواضع ممتع تفسیر برهان، ذیل همین آیه شریفه است. سوره مبارکه انعام، آیه هفتاد و هفت. مرحوم بحرانی، ذیل این آیه، قریب به سی حدیث را می‌آورند. خودتان نگاه کنید. روایات بسیار عالی است. هر کدامش یک مطالبش در ذیلش دارد که بعضی از آن‌ها را می‌خوانیم. ابتدا عبارت را بخوانیم تا بعد عرض کنم.

«فقال الرضا عليه‌السلام : إنّ إبراهيم عليه‌السلام وقع إلى ثلاثة أصناف»؛ مردم سه صنف بودند؛ صنف يعبد الزهرة، و صنف يعبد القمر، و صنف يعبد الشمس، وذلك حين خرج من السرب الذي أخفي فيه»؛ راجع به همین «اخفی فیه» مفصل توضیح داده شده است. در بعضی از آنها دارد که خود آذر اهل نجوم بود، به نمرود خبر داد که عن قریب کسی می‌آید و دم و دستگاه را به هم می‌ریزد. بت شکن می‌آید، صلوات اللّه علیه. این را فهمید و گفت پس زنها از مردها جدا بشوند و بچه‌هایی که به دنیا آمده‌اند را بکشید. همان کاری که فرعون برای حضرت موسی علیه‌السلام کرد، برای ایشان هم انجام شد. لذا می‌گویند: «حين خرج من السرب الذي أخفي فيه»؛ مادر حضرت ابراهیم علیه السلام، ایشان را در غاری برد و مخفی کرد، سر همین مخفی شدن هم روایات مختلف است. در البرهان هست که نقلش دو جور ای سه جور است.

«فلما جنّ عليه الليل ورأى الزهرة»؛ شب بود، نه ماه بود و نه خورشید، اولین چیزی که دیدند زهره بود. «قال: هذا ربّي على الانكار والاستخبار»؛ ما می‌گوییم مامون خواند و کفر فهمید، اما ابتدای آیه را نگاه کنید؛ «وَكَذَٰلِكَ نُرِي إِبْرَٰهِيمَ مَلَكُوتَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ ٱلْمُوقِنِينَ» [2] این «کذلک» به کجا می‌خورد؟ « وَكَذَٰلِكَ نُرِي إِبْرَٰهِيمَ مَلَكُوتَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ ٱلْمُوقِنِينَ» بعد فاء دارد؛ «فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ ٱلَّيْلُ رَءَا كَوْكَبًا قَالَ هَٰذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ ٱلْأَفِلِينَ». ما کنار «فاء» بگذاریم؛ دم و دستگاهی به پا می‌شود. ما این جور معنا می‌کردیم و استظهاری از یک وجه است که بعد از فاء دارد «کذلک» را توضیح می‌دهد. «کذلک نری ابراهیم»؛ اینچنین به ایشان نشان دادند.

خب، یک جایی صحبت سر کفر و ایمان است، «هذا ربّي»؛ یعنی چه؟! اینکه کفر است! هر کسی بگوید این خدای من است، کافر است! با اینکه یک پیامبر اولوالعزم است، به زهره بگوید «هذا ربی»؟! لذا حضرت رضا علیه السلام می‌خواهند جواب بدهند. اما در همین تفسیر برهان روایاتی هست که موارد دیگری را ذکر می‌کنند.

در این روایت می‌فرمایند: «قال : هذا ربّي على الانكار والاستخبار»؛ در ذهن مامون چه جور بود که به عصمت اشکال وارد می‌شد؟ اخبار بود. «هذا ربّي»؛ این خدای من است. زهره را نورانی دیده‌اند و تا به حال هم در غار بوده‌اند، یک دفعه آن را می‌بینند و می‌گویند: «هذا ربی»؛ این خدای من است. این خلاف طینت انبیاء است که در عمرشان کفر ممکن نیست. «ٱلَّذِي يَرَىٰكَ حِينَ تَقُومُ، وَتَقَلُّبَكَ فِي ٱلسَّٰجِدِينَ» [3]. این اشکال شد. حضرت علیه السلم می‌فرمایند: «على الانكار و الاستخبار». ببینید استفهام انکاری، با انکار تعجبی دو تا است. استخبار، نه یعنی استفهام. استخبار یعنی می‌خواهد طرف را به حرف بیاورد. حضرت علیه السلام نفرمودند: «على الانكار و استفهام».

تفاوت استفهام انکاری و انکار تعجبی

ما یک استفهام انکاری داریم، یک انکار تعجبی استخباری داریم. اینها با هم فرق می‌کنند. الآن زبان‌شناسها، در اینها، بحثهای خوبی دارند. مثلاً می‌گوییم: «زید آمد» و «زید آمد؟!». این جمله فرقی نکرد، فقط لحن من تغییر کرد. «زید آمد» و «زید آمد؟!». زبان‌شناسها می‌گویند: در استفهام، صوت زیر می‌شود. در اخبار صوت بند می‌شود. یعنی انسان با تغییر لحن خودش در خصوصیات فون -نه خصوصیات لغت و جمله، جمله که فرقی نکرد- یکی را اخبار می‌کند و دیگری را انشاء می‌کند. اصلاً دو جمله می‌شود به‌معنای دو شأنی از تغییر صوت که خصوصیات فون صدای خودش است.

مثلاً کسی رئیس یک شرکتی است. کسی که وارد می‌شود، اگر بخواهید استفهام کنید، می‌گویید: «ایشان رئیس این شرکت است؟»، این استفهام می‌شود. کسی می‌آید و می‌گوید من

رئیس را دیدم، بعد میبینند کسی بوده که اصلاً رئیس نبوده است، میگوید: «این رئیس است؟!». به این استفهام انکاری میگوییم. با جمله «این رئیس است» که نمیخواهد استفهام کند، لحن جمله استفهام انکاری است، یعنی میخواهد بگوید رئیس نیست. اما یک وقتی است که میخواهد تعجب را همراه استخبار کند؛ میآید و میبیند رئیس نیست، میگوید «یعنی این رئیس است؟!». کلمه «یعنی» را آوردم تا تفاوت بین این دو را عرض کنم. «یعنی این رئیس است»، استفهام نیست. گفته بوده: رئیس در اتاق است، میآید میبیند اینکه رئیس نیست. میگوید «یعنی این رئیس است؟!». این استفهام نیست. یک نحو حالت تعجب انکاری است. تعجب استخباری است. یعنی به من خبر بده که حاضری؟ به من خبر بده، نه یعنی من دارم به نحوی استفهام میکنم که انکارت کنم. نه، حتی بدون اینکه طلب فهم کنم، صرفاً طلب خبر تو را میکنم؛ استخبار است؛ یعنی میخواهم تو حرف بزنی و این انکاری که من دارم را رفع کنی. تعجب انکاری، بیشتر مقصود من را روشن میکند. چون تعجب و استفهام دو باب کلام است. «ما احسن زیدا» تعجب است اما «هل زید حسن» استفهام است. خیلی با هم متفاوت هستند. لذا حضرت علیه السلام فرمودند: «علی الانکار و الاستخبار».

و الحمد للّه ربّ العالمین و صلّی اللّه علی محمد و آله الطیبین الطاهرین.

---

[1]. شیخ صدوق، التوّحید، ج ۱، ص ۷۴.

[2]. الانعام، آیه ۷۵.

[3]. الشعراء، آیات ۲۱۸و ۲۱۹.

بازبینی #2
ایجاد شده 24 نوامبر 2024 15:07:50 توسط ... .
به روزرسانی شده 30 نوامبر 2024 14:39:18 توسط ... .